

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΘΕΜΑΤΩΝ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΩΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ 2016

(Οι απαντήσεις είναι ενδεικτικές και προσαρμοσμένες στο επίπεδο των απαντήσεων που θα μπορούσαν να δώσουν οι μαθητές)

A1α. (σ.93) Το κόμμα του **Γ. Θεοτόκη** ήταν πιο μετριοπαθές από τα άλλα δύο και ζητούσε να διορθώσει αυτά που θεωρούσε λάθη των Φιλελευθέρων. Συμφωνούσε με την πάση θυσία αύξηση των εξοπλισμών και ζητούσε φορολογικές ελαφρύνσεις για τους μικροεισοδηματίες. Από το κίνημα στο Γουδί έως τη συνταγματική κρίση του 1915, μεταξύ των αντιβενιζελικών κομμάτων το θεοτοκικό κόμμα είχε τη μεγαλύτερη εκλογική βάση, και έτσι αποτέλεσε τον πυρήνα των Αντιβενιζελικών.

A1β. (σ.213-214) Όταν η επανάσταση είχε αποκτήσει ισχυρά ερείσματα σε όλη την Κρήτη, οργανώθηκε «**Προσωρινή Κυβέρνησις της Κρήτης**» στο Θέρισο, με πρόεδρο τον **Ελ. Βενιζέλο** και υπουργούς τους **Κ. Φούμη** και **Κ. Μάνο**. Η κυβέρνηση προέβη στην έκδοση γραμματίων για εσωτερικό πατριωτικό δάνειο 100.000 δραχμών, οργάνωσε υπηρεσίες οικονομικών, συγκοινωνιών και διοίκησης, τύπωσε γραμματόσημα και εξέδιδε την εφημερίδα, «**Το Θέρισο**». Η χωροφυλακή, που υποστήριζε τον Πρίγκιπα, δεν ήταν σε θέση να ελέγχει τα πράγματα, καθώς μάλιστα πολλοί χωροφύλακες αυτομόλησαν προς τους επαναστάτες.

A1γ. (σ.151-152) Με βάση το άρθρο 11 της Σύμβασης της Λοζάνης ιδρύθηκε η **Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής** με έδρα την Κωνσταντινούπολη. Την αποτελούσαν έντεκα μέλη (τέσσερις Έλληνες, τέσσερις Τούρκοι και τρία μέλη-πολίτες ουδέτερων κατά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο κρατών) με αρμοδιότητα τον καθορισμό του τρόπου μετανάστευσης των πληθυσμών και της εκτίμησης της ακίνητης περιουσίας των ανταλλαξιμών. (Η Μικτή επιτροπή, η οποία συγκροτήθηκε τον Ιούνιο του 1914 και αφορούσε την ανταλλαγή των πληθυσμών δεν λειτούργησε ποτέ).

A2.

α. **Σωστό**

β. **Λάθος**

γ. **Λάθος**

δ. Λάθος

ε. Σωστό

B1. (σ.142-143) Η επιστροφή των προσφύγων στη Μικρά Ασία ξεκίνησε τους τελευταίους μήνες του 1918 μετά τον τερματισμό του πολέμου για την Τουρκία. Τον Οκτώβριο του 1918 συστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη **Πατριαρχική Επιτροπή**, με σκοπό την οργάνωση του επαναπατρισμού των εκτοπισμένων, με τη βοήθεια του Πατριαρχείου και της ελληνικής κυβέρνησης. Η παλιννόστηση έγινε τμηματικά, με τη μέριμνα του **Υπουργείου Περιθάλψεως**, και επιτράπηκε αρχικά να επιστρέψουν οι ευπορότεροι και οι πρόσφυγες οι προερχόμενοι από ορισμένες μόνο περιοχές της Δυτικής Μικράς Ασίας. Οι περισσότεροι επέστρεψαν στις εστίες τους μετά την απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, το Μάιο του 1919. Μέχρι το τέλος του 1920 η πλειονότητα των προσφύγων είχε επιστρέψει στη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη.

Οι συνθήκες που βρήκαν στην πατρίδα τους ήταν άσχημες, καθώς πολλά σπίτια, εκκλησίες και σχολεία είχαν μερικώς ή εντελώς καταστραφεί. Επίσης, σε κάποιες περιοχές, σε σπίτια Ελλήνων είχαν εγκατασταθεί Μουσουλμάνοι πρόσφυγες από τις βαλκανικές χώρες. Στα πλαίσια της Υπατης Αρμοστείας Σμύρνης ιδρύθηκε η **«Υπηρεσία Παλιννοστήσεως και Περιθάλψεως»**, η οποία βοηθούσε όσους επέστρεφαν να αποκατασταθούν στα σπίτια τους και τις ασχολίες τους. Οι ειρηνικές όμως μέρες δεν κράτησαν πολύ. Λίγους μήνες αργότερα, τον Αύγουστο του 1922, θα έπαιρναν πάλι το δρόμο της προσφυγιάς.

B2. (σ.157) Την αστική αποκατάσταση ανέλαβε περισσότερο το κράτος και λιγότερο η ΕΑΠ, η οποία πρόσφερε οικονομική βοήθεια σε περιορισμένο αριθμό επιχειρήσεων, οικοτεχνικών και βιοτεχνικών δραστηριοτήτων (όπως η ταπητουργία). Σε αντίθεση με την αγροτική αποκατάσταση, η αστική περιλάμβανε μόνο στέγαση και όχι πρόνοια για εύρεση εργασίας. **Η αστική στέγαση συνάντησε περισσότερα εμπόδια από την αγροτική.** Ο αριθμός των προσφύγων ήταν μεγάλος, τα ανταλλάξιμα (μουσουλμανικά) σπίτια στις πόλεις ήταν λίγα και τα οικιστικά προγράμματα του κράτους καθυστερούσαν, λόγω των πολιτικών ανωμαλιών και της κακής οικονομικής κατάστασης κατά τις δεκαετίες του 1920 και του 1930. Πρόβλημα επίσης αποτελούσε η περιπλάνηση των αστών προσφύγων από πόλη σε πόλη για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Οι περισσότεροι πρόσφυγες στις πόλεις τα πρώτα χρόνια εργάζονταν περιστασιακά, είτε κάνοντας «μεροκάματα» στις οικοδομές, σε εργοστάσια και βιοτεχνίες, είτε ως πλανόδιοι μικροπωλητές και μικροκαταστηματάρχες. Άλλοι δούλεψαν ως ναυτεργάτες και εργάτες σε δημόσια έργα στις πόλεις ή στην ύπαιθρο (αρδευτικά και αποστραγγιστικά έργα, διάνοιξη δρόμων, κατασκευή ή επέκταση λιμανιών κ.ά.).

Γ1.α. Παρά την έντονη αντίδραση του βασιλιά Γεωργίου Α', η Εθνοσυνέλευση επέβαλε την αρχή να προέρχεται η κυβέρνηση από την κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Αυτό που δεν ορίστηκε με σαφήνεια στο σύνταγμα του 1864, διότι θεωρήθηκε αυτονόητο, ήταν ότι ο βασιλιάς όφειλε να δώσει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης σε βουλευτή του κόμματος που είχε την εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας της Βουλής. Ο Γεώργιος εκμεταλλεύτηκε αυτήν την ασάφεια, για να διορίζει κυβερνήσεις της αρεσκείας του, μέχρι την ψήφιση της **αρχής**

της δεδηλωμένης το 1875. Σύμφωνα με το πρώτο ιστορικό παράθεμα ο Χαρίλαος Τρικούπης λίγες μέρες μετά την εκλογική νοθεία στις 29 Ιουνίου 1874, τύπωσε στην εφημερίδα «Καιροί» ένα άρθρο με τον τίτλο «Τίς πταίει;» με το οποίο βαλλόταν κατά του βασιλιά, στον οποίο είχε συγκεντρωθεί όλη η εξουσία λόγω της διαστροφής των συνταγματικών θεσμών της εποχής. Ο Τρικούπης αποδοκίμαζε οποιαδήποτε εκδοχή επέρριπτε ευθύνες στο λαό και στα πολιτικά κόμματα και τόνιζε ότι ο λαός βρισκόταν σε δίλημμα μεταξύ υποταγής στην αυθαιρεσία του βασιλιά και επανάστασης. Ο Τρικούπης κατηγορούσε, επίσης, τους πολιτικούς για ανικανότητα απόκρουσης του μοναρχικού τρόπου διακυβέρνησης του στέμματος και για υποστήριξη εκ μέρους μερικών από αυτούς της βασιλικής αυταρχικότητας. Ο ίδιος με το άρθρο του κατέληγε στο συμπέρασμα ότι ο σχηματισμός κυβερνήσεων πλειοψηφίας και η διαμόρφωση του δικομματισμού ήταν η μόνη λύση για το πρόβλημα και η μόνη που θα απομάκρυνε το έθνος από την λανθασμένη και ριψοκίνδυνη επαναστατική προοπτική.

Γ1.β. Η ιδέα της αρχής της δεδηλωμένης (1875) ανήκε στον νέο τότε πολιτικό Χαρίλαο Τρικούπη, ο οποίος υποστήριξε δημόσια ότι μόνη λύση στο πρόβλημα της πολιτικής αστάθειας ήταν η συγκρότηση δύο μεγάλων κομμάτων εξουσίας, σύμφωνα με το πρότυπο της Αγγλίας. Για να καταστεί αυτό δυνατόν, έπρεπε ο βασιλιάς να αναθέτει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης μόνο σε πολιτικό ο οποίος σαφώς είχε τη «δεδηλωμένη» εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας των βουλευτών. Αυτό θα στερούσε από τα κόμματα μειοψηφίας τη δυνατότητα να σχηματίζουν κυβέρνηση, θα τα ωθούσε σε συνένωση με τα μεγάλα και θα είχε ως αποτέλεσμα σταθερότερες κυβερνήσεις πλειοψηφίας. Ο βασιλιάς, υπό την πίεση της αντιπολίτευσης και του επαναστατικού αναβρασμού του λαού, υιοθέτησε τελικά την άποψη του Τρικούπη, η οποία αποτελεί τομή στην πολιτική ιστορία της χώρας, καθώς οδήγησε σε μεταβολή του πολιτικού τοπίου. Σύμφωνα με το δεύτερο ιστορικό παράθεμα, ο βασιλιάς Γεώργιος στον λόγο του της 11^{ης} Αυγούστου 1875 στη Βουλή αναγνωρίζει την λαϊκή κυριαρχία, όπως αυτή κατοχυρώθηκε από το Σύνταγμα του 1864. Υποστηρίζει τις ελεύθερες εκλογές και δηλώνει τον πλήρη σεβασμό από την κυβέρνηση και τον ίδιο του δικαίωματος του λαού να εκλέγει τους βουλευτές του. Τέλος, επισημαίνει τη δική του δέσμευση για την αναβάθμιση του ρόλου της Βουλής στην ομαλή λειτουργία του κοινοβουλευτισμού με την ψήφιση της «αρχής της δεδηλωμένης». Με βάση την αρχή, ο βασιλιάς θα έδινε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης σε πολιτικό που θα διέθετε τη δεδηλωμένη εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας των βουλευτών. Ο βασιλιάς υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα της «αρχής της δεδηλωμένης», υποστηρίζοντας ότι εξασφαλίζει την ομαλή λειτουργία του πολιτεύματος.

Δ1. α. Η οριστική αντιμετώπιση του προβλήματος έγινε με νομοθετικές ρυθμίσεις κατά την περίοδο 1870-1871. **Στόχος** των νομοθετημάτων ήταν να εξασφαλιστούν κατά προτεραιότητα οι ακτήμονες χωρικοί, με την παροχή γης, απαραίτητης για την επιβίωσή τους. Ταυτόχρονα, το κράτος προσπαθούσε να εξασφαλίσει, μέσα από τη διαδικασία της εκποίησης, τα μεγαλύτερα δυνατά έσοδα, που θα έδιναν μια ανάσα στο διαρκές δημοσιονομικό αδιέξοδο. Οι **στόχοι** ήταν αντιφατικοί και στην πραγματικότητα μόνο ο πρώτος επιτεύχθηκε σε ικανοποιητικό βαθμό. **Σύμφωνα με το πρώτο ιστορικό παράθεμα, οι λόγοι που οδήγησαν την κυβέρνηση Κουμουνδούρου στην διανομή εθνικών γαιών ήταν αρχικά οικονομικοί. Με την αγροτική μεταρρύθμιση του 1871 το κράτος θα αύξανε τα έσοδά του μέσω της εξαγοράς των εθνικών κτημάτων. Τα έσοδά τους θα αύξαναν επίσης και οι τράπεζες και οι εμπορικές ομάδες με την ενίσχυση των φυτειών και του μικρού και μεσαίου αγροτικού κλήρου. Οι εμπορικές ομάδες θα αναπτύσσονταν γρήγορα με τις εξαγωγές των αγροτικών προϊόντων των φυτειών, ενώ θα αυξανόταν ο ρόλος τους στη δανειοδότηση των αναγκών των νέων μικροπαραγωγών. Το κράτος βέβαια με την παραχώρηση της δημόσιας γης θα στερούσαν το 25% της ακαθάριστης παραγωγής, αλλά θα αποκτούσε νέες πηγές εσόδων, τους φόρους και τους δασμούς, που θα επιβάλλονταν στα αυξημένα αγροτικά προϊόντα των φυτειών, ενώ θα ενισχυόταν η δραστηριότητα και η αύξηση της παραγωγής. Οι λόγοι, επίσης, ήταν και κοινωνικοί. Παρόλο που δεν υπήρχε κάποιο συγκροτημένο κίνημα ακτημόνων, οι καταπατήσεις των εθνικών και εκκλησιαστικών γαιών από τη μεριά μη κληρούχων ή μικροϊδιοκτητών ειδικά στην Πελοπόννησο, θα μπορούσαν να περιοριστούν με τη διανομή «λαχιδίων» από τις εθνικές γαίες. Το όλο εγχείρημα στόχο είχε την ανάπτυξη της γεωργίας και την εκβιομηχάνιση στην Ελλάδα.**

Το αποφασιστικό βήμα προς την ολοκλήρωση της αγροτικής μεταρρύθμισης έγινε στα παραγμένα χρόνια του Α' Παγκοσμίου πολέμου και του «εθνικού διχασμού». Το 1917 η κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη αποφάσισε την ολοκλήρωση της μεταρρύθμισης. Ο στόχος ήταν διπλός: αφενός η στήριξη και ο πολλαπλασιασμός των ελληνικών ιδιοκτησιών γης στις νεοαποκτηθείσες περιοχές και αφετέρου η αποκατάσταση των προσφύγων και η πρόληψη κοινωνικών εντάσεων στον αγροτικό χώρο. Με βάση αυτά τα νομοθετήματα η απαλλοτρίωση των μεγάλων αγροτικών ιδιοκτησιών έγινε δυνατή στα αμέσως μετά τον πόλεμο χρόνια, όταν η ανάγκη αποκατάστασης των προσφύγων βρέθηκε στο επίκεντρο του κρατικού ενδιαφέροντος. **Σύμφωνα με το δεύτερο ιστορικό παράθεμα στόχος των Φιλελευθέρων ήταν η ενίσχυση του φρονήματος των χωρικών, που αποτελούσαν βασική πηγή σπλιτών για τους επερχόμενους πολέμους, αλλά και η ενίσχυση της έλξης που ασκούσε το ελληνικό εθνικό πρόγραμμα μεταξύ των ποικίλων χριστιανικών πληθυσμών της Βόρειας Ελλάδας.**

Δ1.β. Οι στόχοι υλοποιήθηκαν ως εξής: Σύμφωνα με τις σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις, οι δικαιούχοι αγρότες μπορούσαν να αγοράσουν όση γη ήθελαν, με ανώτατο όριο τα 80 στρέμματα για ξηρικά εδάφη και τα 40 στρέμματα για αρδευόμενα. Από το 1870 ως το 1911 διανεμήθηκαν 2.650.000 στρέμματα με 370.000 παραχωρητήρια, πράγμα που δείχνει ότι οι φιλοδοξίες ή οι δυνατότητες των αγροτών για απόκτηση καλλιεργήσιμης έκτασης ήταν περιορισμένες αλλά και ο πολυτεμαχισμός της γης ήδη μεγάλος. Πρέπει να επισημανθεί ότι για τις περιοχές που χαρακτηρίζονταν ως φυτείες, ελαιόδεντρα και αμπέλια, ο μέσος όρος έκτασης των ιδιοκτησιών ήταν σαφώς μικρότερος εκείνων που προορίζονταν για καλλιέργεια δημητριακών. Επρόκειτο όμως για σημαντική διανομή καλλιεργήσιμων γαιών, ιδιαίτερα αν συγκριθεί με τα 600.000 στρέμματα εθνικών γαιών που είχαν διανεμηθεί τα προηγούμενα χρόνια, από το 1833 μέχρι το 1870. Ωστόσο, μόνο το 50% περίπου του αντιτίμου των παραχωρούμενων γαιών πληρώθηκε τελικά στο κράτος από τους αγοραστές της εθνικής αυτής ιδιοκτησίας. **Η υλοποίηση των στόχων των νομοθετικών ρυθμίσεων του 1917 πραγματοποιήθηκε ως εξής:** Η αναδιανομή που έγινε έφτασε στο 85% των καλλιεργήσιμων εκτάσεων στη Μακεδονία και στο 68% στη Θεσσαλία. Στο σύνολο της καλλιεργήσιμης γης της χώρας το ποσοστό αυτό ανήλθε σε 40%. Σύμφωνα με το δεύτερο ιστορικό παράθεμα η υπόσχεση της αγροτικής μεταρρύθμισης είχε άμεσα αποτελέσματα. Η απαλλοτρίωση των τσιφλικιών, κυρίως των χριστιανών γαιοκτημόνων θα γινόταν με προγράμματα χρηματοδότησης ακτημόνων αγοραστών. Οι ενδοαστικές συγκρούσεις, όμως και ο Διχασμός έσπρωξε την Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης να ακολουθήσει ένα πιο ριζοσπαστικό πρόγραμμα υποχρεωτικής απαλλοτρίωσης. Σύμφωνα με το τρίτο ιστορικό παράθεμα η λύση που επιλέγη ήταν η αναπαραγωγή στη Βόρεια Ελλάδα του νοτιοελλαδικού κοινωνικού προτύπου, το οποίο στηριζόταν στη μικρή ιδιοκτησία και την οικογενειακή αγροτική εκμετάλλευση. Το πρότυπο αυτό κρίθηκε επιτυχημένο, όχι τόσο από οικονομική, αλλά από πολιτική άποψη, καθώς συνέβαλε στην σταθεροποίηση της κρατικής εξουσίας και του πολιτεύματος. Η διανομή γης ήταν η καλύτερη λύση για τη νομιμοποίηση της κυριαρχίας του ελληνικού κράτους στην Βόρεια Ελλάδα. Μετά από λίγα χρόνια, κάτω από την πίεση του προσφυγικού προβλήματος, η αγροτική μεταρρύθμιση ολοκληρώθηκε και οδήγησε την αγροτική οικονομία της χώρας σε καθεστώς μικροϊδιοκτησίας. Στο τρίτο ιστορικό παράθεμα αναφέρεται ότι η αγροτική μεταρρύθμιση υλοποιήθηκε από το 1923 και ύστερα. Η γη που διανεμήθηκε ανήκε κυρίως σε Τούρκους και Βουλγάρους που είχαν αποχωρήσει λόγω της ανταλλαγής των πληθυσμών, αλλά και σε Έλληνες μεγαλογαιοκτήμονες. Με τη σειρά της η νέα κατάσταση δημιούργησε νέα προβλήματα. Οι μικροκαλλιεργητές δυσκολεύονταν να εμπορευματοποιήσουν την παραγωγή τους και έπεφταν συχνά θύματα των εμπορών. Για να αντιμετωπιστεί αυτή η κατάσταση προωθήθηκε η ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας, κρατικών οργανισμών παρέμβασης και παραγωγικών συνεταιρισμών. Το αγροτικό ζήτημα απέκτησε έτσι νέο περιεχόμενο, χωρίς να προκαλέσει τις εντάσεις που γνώρισαν άλλα κράτη της Ευρώπης (Ισπανία, Βουλγαρία, Ρουμανία κ.λπ.).